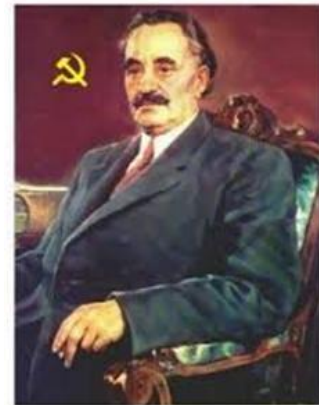

Mi fán terem a fasizmus?

(a fogalom parttalanná válásáról)

Akik – hozzám hasonlóan – még a ’hatvanas években koptatták az egyetemek, főiskolák, netán-tán a foximaxik padosrait (de ha jól emlékszem, ez már a középiskolai tananyagban is szerepelt), azok megtanulták, hogy „a fasizmus a fináncsőke legreakciósabb, legsovinisztább, legimperialistább elemeinek nyílt, terrorista diktatúrája”. Ezt az 1935-ös meghatározást Dimitrovnak, a Komintern akkori főtitkárának tulajdonítják, akit a náciok több, Berlinben élő társával együtt a Reichstag felgyújtásával is megvádoltak. (Egyébként Manuilszkijtől, Sztálin közvetlen munkatársától származik, lásd erről Székely Gábor: A komintern és az olasz fasizmus című tanulmányát.) Tudom, hogy ezzel a populizmus vádját húzom a fejemre (jobbik esetben), de mai világunkat vajon nem a fináncsőke uralja? – ha nem is leplezetlenül.

A Komintern vitáit egyébként – 1919-es megalakulásától kezdve – az olasz, majd a német fasizmus elleni harc uralta. Sokáig egy másik koncepció is érvényben volt: a lázadó kispolgárság, mint a fasizmus szálláscsinálója – ezt főként Karl Radek, szovjet küldött képviselte. De igen korán, már az olasz ipari és kereskedelmi burzsoázia köreiben megszületett a „fekete bolsevizmus” elnevezés is. A Komintern meghatározása mindenesetre hasznos volt abból a szempontból, hogy nem a teljes kapitalizmust tette felelőssé a fasizmus kialakulásáért, és ezzel lehetővé vált egy szélesebb egységfrontra törekvés, beleértve a burzsoázia demokratikus és liberális elemeit.

A későbbiek során differenciálódott a fogalom. Szülőhazájában, Olaszországban a korporatív rendszert értették alatta (amikor az állam hatalmát nem a népképviselőre, hanem a tőkésektől a szakszervezetekig terjedő hivatásrendekre alapozta és az államot egybemosta az uralkodó párttal), és bár diktatúra volt, egyáltalán nem tűnt olyan kegyetlennek, mint a faji ideológiát

magáévá tevő német fasizmus. (Egyébként, mint többnyire ismert, a fogalom a vesszők jelentésű latin fasces-ből származik – az ókorban a magisztrátus, az állami hatalom jelképe egy összekötött vesszőnyalábba tűzött harci bárd volt. A ’hetvenes években Latin-Amerikában, távol az európai borzalmaktól, voltak pártok, melyek magukat fasisztának nevezték, az olasz korporatizmus nyomán.) Az olasz fasizmus kezdetben sokak szimpátiáját váltotta ki. Míg a weimari köztársaságban káosz uralkodott, magyar értelmiségiek, írók (akiknek akkortájt Itália kedvelt úticélja volt) a ’húszas évek elején elismeréssel nyilatkoztak Mussolini Olaszországról: rend volt, a bűnözőket megrendszabályozták, a prostituáltakat eltűntették az utcákról.

Még később, az 'ötvenes-hatvanas évek ideológiai tisztázásai során, a fasizmust – Hannah Arendt és a Gulágot Auschwitz előzményének tartó Ernst Nolte nyomán – párhuzamba állították a kommunizmussal: a német fasizmus faji alapú ideológia volt, a szovjet kommunizmus osztályalapú; az előző a zsidók és nem árja népek kiirtására törekedett, az utóbbi a tőkés és polgárság likvidálására. A fasizmus a vér és a faj kultuszára épült, a kommunizmusban a munkásosztály történelmi hivatása játszott hasonló szerepet. Tudom, ezt sokan igaztalan leegyszerűsítésnek tartják, de hadd jegyezzem meg: bár annak idején elég sok történelmet tanultam és éveket töltöttem el

„szovjetológusként”, az utóbbi időkben döbbenettel figyelem Kun Miklós előadásait arról, hogyan működött együtt Sztálin és Hitler titkosszolgálatja és hogyan fraternizáltak a háború előtt a bolsevik és a náci hadsereg tisztjei. Kétség nem fér hozzá, ezek a rendszerek – bár esküdt ellenségek voltak – ugyanakkor rokonoknak is tartották egymást, hiszen diktatúrák voltak. Ahogy Nolte írja *A fasizmus korszaka* című könyvében: „A fasizmus olyan antimarxizmus, amely az ellenfelet egy radikálisan ellentétes, vele mégis szomszédos ideológiával, és csaknem azonos, mégis jellegzetesen átformált módszerekkel megsemmisíteni igyekszik”. A szociális elem hangsúlyozása, a féktelen szociális demagógia és a tényleges és tömeges jóléti intézkedések szintén rokonvonásaik voltak.

Aztán eljutottunk odáig, hogy Magyarországon e vérszomjas, barbár rendszereket minősítő, népiértőkre és tömeggyilkosokra használt súlyos minősítésből szinte mindennapos súlytalan jelző lett: liberálisok és szocialisták már-már köznapi szitokszóként aggatják politikai ellenfeleikre és azokra, akik számára fontos a nemzet, a nemzettudat.

Nem kezdtem volna bele e fejtegetésbe, ha a Spiegel idei 28. számában nem olvasok egy meglehetősen megdöbbentő, Zeev Sternhell politológus történelemszakkal készült interjút. Az illető a jeruzsálemi

Héber Egyetem tanára volt, legutóbbi, Párizsban kiadott könyve a *Történelem és felvilágosodás* címet viseli. Az interjú teli van meglepetésekkel, kezdve a címmel: „A fasizmus kultúránk része”, mely nem az első világháború után jelent meg, és nem tűnt el a másodikkal. Szerinte a modernkori európai szellemtörténet a felvilágosodás és „ellen-felvilágosodás” harcának története, és a fasizmus ideológiája az utóbbiban gyökerezik.

Ezzel szemben a marxizmus – Sternhell szerint – a felvilágosodás folyamatába illik (de azt Nolte is a modernitás termékének tartja), annak antimaterialista vagy antiracionalista revíziója viszont már ellenfelvilágosodás. A

fasizmus nem csak a válságok szüleménye, egyúttal antimodernista ideológia is, mely a bolsevizmus kihívására adott válaszként született. Aki a nemzetet „népközösségként”, nem pedig mint egyenjogú állampolgárok összességként határozza meg, az is a fasizmus bűnébe esik. (...A népben, nemzetben gondolkodó, fasiszta Illyés!) Ily módon Marine Le Pen szerinte se a jobb, sem a bal oldalhoz be nem sorolható pártja is annak enyhe jeleit viseli magán. A xenofóbia is az ellenfelvilágosodás áramlatába tartozik, ebből kifolyólag a gazdasági protekcionizmus és a nemzeti identitás védelme is. Tanulságos, amint Putyin Oroszországában felfedezi a fasizmus összetevőit: szélsőséges nacionalizmus, hivatkozás a népre, az oroszok és az orosz föld védelme, a kaukázusiak faji alapú gyűlölete, törekvés a régi nagyság visszaállítására, az erőszak kultusza, a liberalizmus megvetése, a nyugati dekadenciáról folyó polémia, gátlástalan és hazug propaganda. – Hát mit mondjak? – Ha én a fasizmus üldözöttje lennék, tiltakoznék a fogalomnak ilyen mértékű eljelentéktelenítése, inflálása ellen.

És most idézzük fel egy neves magyar gazdaságtörténész, Berend T. Iván három évtizede megjelent, *Válságos évtizedek* című terjedelmes munkáját. Ő a fasizmust Közép- és Kelet-Európa megkésett fejlődéséből, s e megkésettég felszámolásában a fejlődés nemzeti

jellegéből, az állam túlzottan nagy szerepéből vezette le. (Németországot szintén a megkésett országok közé sorolta, hiszen a német nemzetállam kialakulását csak a Habsburgok 1866-os königgrätzi veresége és a poroszok 1871-es sedani győzelme utántól számíthatjuk.) A fasizmus a periféria lázadása, amely a felzárkózás érdekében más eszközöket használ, más utat jár, mint amit a Nyugat kitaposott. Eszmei előfutárainak Fichtét és a Kossuthra is nagy hatást gyakorolt List Frigyet tartja. Fichte – részben irigységből – a német elmaradottság felszámolására az individualizmuson alapuló angol-francia modellel szemben kidolgozta a nemzeti közösség és jólét ideológiáját. List pedig a liberális, szabadpiaci gazdaságpolitikával szemben a protekcionizmuson és állami irányításon alapulót. Berend T. Iván könyve –egykor professzorom volt –

kétségtelenül jó magyarázatot ad a közép-kelet-európai fejlődés sajátosságaira. De a megkésettégből, és az annak felszámolására szolgáló ideológiákból származtatni a fasizmust – nem meggyőző érvelés. Vegyünk egy mai példát. Japán, Dél-Korea és a délkelet-ázsiai kistigrisek a modernkori sikeres világgazdasági felzárkózás mintapéldái. Jelen van a nagyfokú kollektívizmus és az állam igen fontos szerepet játszik a gazdaságban. Erőteljes protekcionizmus valósul meg, a hazai piac védelme mindenek fölött áll. Ez a modell a nyugat-európai individualizmus és liberális kapitalizmus ellenpéldája. Most nevezzük fasisztának?

Hát így állunk: aki eltér a felvilágosodás eszméitől, a méheket példának felhozó Mandeville mester és Adam Smith individualizmusától, a liberális gazdaságpolitikától és az angol-francia

modelltől, aki boldogulását nem egyénként képzei el, nem mások ellenében akarja megvalósítani, hanem egy közösség, a *nemzeti* közösség tagjaként, aki számára a közjó nem az egyéni önzések eredőjeként, hanem az azért folytatott közvetlen erőfeszítések eredményeként alakul ki, az a fasizmus felé vezető útra lépett. (Legalább is Európában.) A nemzeti érdekek védelme sem javasolt. A kifosztásunkra törekvő nyugati cégekkel sem szabad szembeállni. Az egyén jogai mindenek felett, a közösségről szó ne essék! Nyugat-európai liberalizmus és individualizmus, vagy kelet-európai korlátoltság; vagy világpolgár, vagy fasiszta vagy – nincs más út. Ha a nemzeti útra léptél, előbb-utóbb Auschwitzban találsz magad... De akkor mit jelent a nacionalizmus és a sovinizmus? – hogy a hazafiságról vagy a konzervativizmusról ne is beszéljünk.

Bp, 2014 aug. 21.

Kiss Károly

(Megjelent a Magyar Nemzet 2014. szeptember 4-i számában)

Források:

Székely Gábor: A Komintern és az olasz fasizmus. Grotius Közlemények, web.

Der Spiegel Nr. 28 / 2014: „Faschismus ist Teil unserer Kultur”. Interjú Zeev Sternhell-lel. (Julia Amalia Heyer és Romain Leick)

Der Spiegel Nr. 32 /4.8.2014: „Wir sind abgestumpft”. Interjú Eva Illouz-zal. (Julia Amalia Heyer)

Rubicon 2011/2 különszám. A náci örökség

Romsics Gergely: A Harmadik Birodalom hosszú árnyéka. A hitleri örökség feldolgozása a demokratikus Németországban (részletek). (Rubicon 2011/2 különszám. A náci örökség) http://www.rubicon.hu/megrendelhető/termek_cikkek/romsics_gergely_ernst_nolte_fasizmus_elmelete/1/1/0

Nolte, Ernst: A fasizmus korszaka. Kairosz Kiadó 2003.

Ungváry Krisztián: Egy rendkívüli életmű: Ernst Nolte történetfilozófiájáról http://magyarnarancs.hu/konyv/egy_rendkivuli_letmu_ernst_nolte_tortenetfilozofiajarol-56774

Berend T. Iván: Válságos évtizedek. Gondolat, 1982.